

существовать и, в первую очередь, основная гипотеза заключается в том, что граница между налоговым арбитражем и налогом весьма неоднозначна, и это является основным обоснованием возникновения полемики по этой теме. Цель состоит в том, чтобы как можно более объективно представить деятельность этих офшорных центров и налоговых убежищ, которые являются главными финансовыми центрами, независимо от критики со стороны тех, кто считает их несправедливыми, аморальными или даже злыми, а также опасными. В этой статье основное внимание уделяется налоговому планированию и практике налогового арбитража (напр., "покупка по договору"), а в заключение приводится набор обоснований для сбалансированного взгляда на налоговую конкуренцию.

Ключевые слова: трансграничная сделка, мобильность капитала, офшорные финансовые центры, налоговые убежища, налоговое планирование, налоговая конкуренция.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2019; 2(203): 37-46

УДК 330.4

JEL classification: Q01; Q56

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/203-2/5>

А. Касич, д-р екон. наук, проф.
ORCID iD 0000-0001-7019-1541

Київський національний університет технологій та дизайну,
Я. Яковенко, асп.

ORCID iD 0000-0001-5042-2701

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ ЩОДО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Присвячено дослідженню основних положень теоретичної науки щодо стійкого розвитку та формуванню в хронологічному порядку його складових. Розглянуто основні цивілізаційні підходи до стійкого розвитку та подано аналіз поглядів сучасних українських і зарубіжних учених щодо шляхів його запровадження. Особливе значення надається дослідженню концепції стійкого розвитку в розрізі економічних шкіл і понять.

Ключові слова: стійкий розвиток підприємства, підходи до запровадження стійкого розвитку.

Постановка проблеми. Розвиток економіки протягом тривалого часу відбувався на основі споживацької моделі, і в теоретичній науці переважали пошуки шляхів забезпечення максимально можливої ефективності без урахування майбутніх потреб. Зі становленням ринкових відносин у ХХ столітті, динамічного нарощування обсягів виробництва матеріальних благ набули актуальності дослідження проблем екологічних наслідків господарської діяльності людини, що вплинуло і на розвиток науки. У сучасних умовах теоретична наука звернулася до концепції стійкого розвитку, яка визначає необхідність урахування потреб майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теорій стійкого розвитку присвячена велика кількість наукових праць зарубіжних і українських учених. Серед них слід відзначити роботи Д. Медоуза [1], Г. Дейлі [2] та П. Кругмана [3], які досліджували компоненти стійкого розвитку; Г. Гардіна [4], чії праці присвячені шляхам переходу до стійкого розвитку; прихильників стаціонарної економіки К. Боулдинга [5], Т. Джексона [6] та Е. Сімса [7].

Українські вчені також займаються вивченням питання сталого розвитку. Досить відомими в цих наукових сферах є праці О. І. Амоші [8], який досліджував сталий розвиток промислових регіонів; М. А. Голубця [10], який піддав критиці можливість переходу до сталого розвитку країн-забруднювачів доквілля, висунувши концепцію геосоціосистемології; О. М. Невелева та Б. М. Данилишина [11], які досліджували стратегічні напрями та механізми сталого розвитку регіону; дослідників сталого розвитку як науки, близької до біоекономіки М. Талавіри й О. Талавіри [12]; М. С. Макухи [13], чії праці присвячено забезпеченню потреб суспільства, підтриманню економічної ефективності виробництва та підвищенню якості життя населення; В. М. Гейця, Л. В. Шинкарук та Т. І. Артёмової [15], дослідників структурних змін економіки у зв'язку з переходом до сталого розвитку; Е. В. Прушківської та Ю. О. Шевченко [16], які здійснили аналіз концепції "зеленої економіки", сталого розвитку і зеленого зростання та ін.

Власне дослідженнями питань стійкого соціально-економічного розвитку підприємства займалися:

В. А. Гросул [9], яка дотримувалася розгляду стійкого розвитку як інтегрованої системи управління підприємством з урахуванням постійних мінливих зовнішніх умов; дослідники сталого розвитку промисловості Н. В. Шандова [17] і Х. Р. Гальчак [18]; Л. Г. Мельник [14], який вважає концепцію сталого розвитку на глобальному рівні утопічною, однак вивчає інструменти еколого-економічної політики для підприємств у контексті забезпечення стійкого розвитку.

Методологія дослідження базується на застосуванні загальнонаукових методів дослідження, а саме: таксономічного – для узагальнення підходів до концепції сталого розвитку; міждисциплінарного – для цілісного розгляду сталого/стійкого розвитку з відображенням усіх його аспектів; хронологічного – для вивчення еволюції наукових поглядів на питання сталого розвитку.

Мета статті полягає в систематизації існуючих положень теоретичної науки зі стійкого розвитку та визначенні напрямів необхідних у цьому контексті перетворень (змін) діяльності підприємства.

Результати. Забезпечення стійкого розвитку як питання соціально-філософського характеру обговорювалося до того, як було чітко сформульоване. Так, дослідження деонтичної та перформативної логіки розпочали І. Кант та Д. Юм, а продовжили філософи-позитивісти (Р. Хейр, Д. Мур та ін.). Однак поява концепції сталого/стійкого розвитку є логічним результатом еволюції теорій економічної думки, оскільки вона дає відповіді на глобальні виклики сучасності з проекцією на майбутнє.

Основа ідеології сталого розвитку – інтеграція та гармонізація економічної, екологічної та соціальної сфер суспільства. Країни з розвиненою економікою активно просують на шляху до втілення даних ідей у життя через послідовну реалізацію відповідної політики держави. Достатньо гнучкі та адаптивні економічні системи значно легше переорієнтувати на шлях сталого розвитку, зовсім інші можливості для цього у менш розвинених країнах, де процеси трансформації ще не завершені, а розвиток економіки характеризується значними суперечностями та кризовими явищами.

Концепція сталого розвитку, яка набула окресленого розвитку з формулюванням "Порядку денного на

XXI століття" [19], мала втілення у багатьох наукових теоріях, які хоча й у фрагментарному вигляді, однак розкривали природу економічного розвитку на основі врахування дії тих чи інших чинників.

Одними із перших з-поміж сучасних учених сталий розвиток у розрізі проблем вичерпності ресурсів загально користування почали вивчати представники Римського клубу, які наголошували на проблемах виснаження сировинних та енергетичних ресурсів, що становить загрозу економічному зростанню, а пізніше – загрозу краху глобальних природних систем у разі ігнорування принципів сталого розвитку на міжнародному рівні.

Спираючись на базове поняття сталого розвитку як рівноважного та стабільного стану довкілля при економічному зростанні [20], розвиток наукової думки щодо екологізації діяльності підприємств і гармонізації розвитку суспільства, отримав відображення в експериментальній економіці, індивідуалістській етиці, концепції соціальної справедливості та в багатьох інших теоріях.

Більшість сучасних економістів [1, 2, 4, 6, 36] вважають самообмеження споживання та перерозподіл доходів неможливими.

Парадигма стійкого розвитку виходить з необхідності досягнення рівноваги між обмеженими ресурсами, екологічними наслідками господарської діяльності, що значною мірою залежить від нефізичних характеристик (технології та інновації, культури природокористування тощо), та соціальною відповідальністю [21]. Аналіз положень теоретичної науки щодо сталого/стійкого розвитку дозволив констатувати, що самообмеження споживання та перерозподіл доходів є не завжди можливими. Водночас саме ресурси виступають довготерміновим обмежувальним чинником, продуктивність якого потрібно підвищувати. Таким чином, підвищення ефективності використання ресурсів без збільшення ресурсопотоку вважається стійким розвитком. Згідно доповіддю "Наше спільне майбутнє" [22] сталий розвиток базується на концепції потреб та обмежень, яка зумовлена впливом соціальних і технологічних чинників на екологічну здатність задовольняти потреби нинішніх і майбутніх поколінь.

Еволюція теорії супроводжувалась розвитком понятійного апарату та розумінням сутності стійкого розвитку, яку не можна пояснювати виключно матеріальними чинниками, оскільки це не лише економічна, а й культурна система. Аналізуючи вплив шкіл економічної думки на формування сучасних теорій стійкого розвитку, доречно виокремити компоненти, погляди стосовно яких змінювались, а саме:

- базові категорії (від провідної ролі виробництва до акцентування на ньому);
- система категорій (від поділу на класи до вирізнення індивідуумів, інститутів та організацій);
- основні принципи (зміни поглядів на регулювання ринку);
- середовище (від визначеного до невизначеного та складного);
- індивідуум (від раціонального до обмежено раціонального);
- фактори змін (від капіталу до особистого вибору індивідуума).

Відомий корейський економіст Ха-Юн Чанг [23], дослідивши погляди неокласичних економістів, марксистської та австрійської шкіл, а також основні положення кейнсіанської економічної теорії, дійшов висновку, що вони у своїй більшості трактують те, що отримало в часи сучасності назву "сталій/стійкий" розвиток по-різному, оскільки базуються на різних етичних і політичних цінностях, не завжди враховуючи при цьому індивідуалістичний погляд на господарство та нераціональність людини.

Дослідження професора Р.Талера [25], лауреата Нобелівської премії з економіки 2017 року, довели несправедливість економічного припущення про раціональність та егоїстичність індивідуумів, а його теорія "ментальної звітності" пояснює примітивізацію індивідуумами процесу прийняття фінансових рішень.

Узагальнюючи проведене дослідження формування сучасної концепції стійкого розвитку за компонентами, можемо простежити такі основні особливості: 1) теза про те, що у всіх вчинках ми керуємося особистими інтересами непридатна для пояснення природи людини. Стийкий розвиток відбиває людську природу у всій її складності; 2) у найзагальнішому розумінні успішний бізнес – це насамперед не стільки виробництво, скільки створення вартості. В основі стійкого розвитку лежить добровільний взаємовигідний обмін. Успішна економічна діяльність означає її відповідність інтересам зацікавлених сторін, тобто визнається ними як вартісна; 3) синтез економіки та засад стійкого розвитку охоплює не лише ринки та обмін товарів і послуг, а й систему інновацій, створення багатства та суспільних змін.

Отже, раніше було зазначено, що з розвитком теорії сталого розвитку акценти з капіталу, виробництва та споживання зміщувалися у бік ресурсозбереження, зростання ролі індивідуума, бажання та очікування якого варто враховувати особливо в умовах зростання конкуренції.

Щоб зрозуміти, як відбувалася еволюція способів взаємодії між учасниками економічних відносин на мікрорівні в межах концепції стійкого розвитку, варто застосувати таксономічний підхід. Для цього розкладемо на складові сучасне тлумачення стійкого розвитку як гармонійних взаємин економіки, довкілля та суспільства. Можна виділити такі основні категорії: економічна та політична безпека, розвиток (економіки, суспільства та окремої людини), навколишнє середовище, суспільство. Такий поділ дозволить нам визначити, які принципи стійкого розвитку підприємств було сформовано кожною зі шкіл економічної думки.

Різною мірою перелічені таксономічні категорії розглядалися економічними школами, починаючи з доіндустріального періоду (табл. 1).

Дослідження трактування сталого розвитку в розрізі хронологічних епох і шкіл економічної думки дозволило виявити їхній симбіоз. Так, наприклад, слід констатувати наступність поглядів представників школи економіки розвитку та (нео)шумпетеріанської школи: перші розробляли концепції технологічного розвитку, другі – займалися питаннями практичного впровадження інновацій. У свою чергу, представники кейнсіанської та біхевіористичної шкіл обмінюються ідеями щодо дії психологічних факторів, які впливають на економічні рішення. Між представниками різних шкіл може відбуватися й обмін ідеями, попри відмінності поглядів на економіку та подальший розвиток людства, оскільки всі вони поділяють думку, що раціональні здібності людини, за рахунок яких вона взаємодіє із світом, обмежені [26].

Загалом хронологічно можна виявити такі основні підходи до вивчення природи сталого розвитку:

- підхід, що сприймає "споживання заради процвітання" (зростання населення, через що зростають і його потреби в природних ресурсах);
- антропоцентризм (ґрунтується на використанні біосфери як джерела ресурсів, що в поєднанні з досягненнями НТП повинно сприяти задоволенню потреб суспільства, однак не враховує потреб наступних поколінь);
- біоцентризм (засновано на ідеї розвитку людства шляхом часткової відмови від благ цивілізації та домінуванні біосфери);
- підхід, що визнає важливість забезпечення майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Таблиця 1. Тракткування сталого розвитку в розрізі хронологічних меж різних епох і шкіл економічної думки

Цивілізаційний підхід		Споживання заради процвітання		Антропоцентризм		Біоцетризм і стійкий розвиток		Стійкий розвиток	
Таксономія стійкого розвитку		Тракткування у розрізі хронологічних епох і шкіл економічної думки							
Основні складові	Категоріальний апарат складових	Доіндустріальний період (1500–1820)	Перша пром. революція (1820–1870), Друга пром. революція (1871–1896) та Період глобальної дезінтеграції (1914–1945)	Післявоєнний економічний бум (1945–1973)		Третя та четверта пром. революції (1950 – нині)			
		Класична школа / Меркантилізм	Концепції рівноважних цін / Кейнсіанство / Неокласичний синтез	Популяризатори стійкого розвитку / Неолібералізм		Сучасні теорії			
Економічна та політична безпека	Мир та стабільність	за "законом ринків" Ж.-Б. Сея виключається можливість настання економічних криз / економічне зростання однієї країни можливе лише за рахунок зубожіння іншої	ринку потребує втручання держави; світова економіка інтегрувалася в єдину систему виробництва та обміну (теорії "рівноважної ціни", загальної рівноваги)	макроекономічна політика орієнтована на економічне зростання; заходи шокової терапії; моделі ринкового соціалізму; теорії фінансових акселераторів		Посилення глобалізації (І. Ансофф і М. Портер)			
Розвиток	Розвиток економіки	політика <i>laissez faire</i> / політика протекціонізму	в економіці визнаються буми та спади; спроба ввести закони термодинаміки в економічну теорію (Ф. Содді)	стійка економіка – це економіка, що досягла оптимального розміру, а за рахунок інновацій відбувається економічне зростання (модель Солоу-Свана, гіпотеза фінансової нестабільності Х. Мінскі)		переорієнтація на соціальний розвиток (К. Болдуінг), зміщення інвестицій з приватного у суспільний сектор (П. Віктор та Т. Джейсон)			
	Розвиток суспільства	рівновага за рахунок повної зайнятості/ріст населення для підтримки низького рівня заробітної плати	ноосферний розвиток (В. Вернадський)	скорочення темпів росту населення; теорія творчих руйнувань (Й. Шумпетер)		ідеї "буддійської економіки" (Е. Ф. Шумхер та К. Боулдінг), "економіка спільного споживання"			
	Розвиток людини		людське вдосконалення (Дж. С. Мілль) / пояснення загострення соціально-екологічних проблем впливом антропогенної діяльності (С. А. Подолінський)	розвиток теорій людського капіталу (Дж. Мінсер, Г. Беккер)		діючими силами нової економіки стають інформація та знання.			
Навколишнє середовище	Підтримка довкілля	обмеження демографічного та екологічного характеру/ захоплення колоній для зменшення витрат на сировину		принцип "забруднювач платить"		дослідження змін клімату (Н. Джорджеску-Реген), екологічні аспекти мислення (Г. Дейлі), необхідність зменшення використання ресурсів (Е. У. фон Вайцзекер, І. В. Токмакова)			
Суспільство	Піклування про майбутні покоління			Становлення концепції стійкого розвитку, підприємництво та співпраця розглядаються як ключовий фактор змін					

Джерело: складено на основі [1–2, 5, 24].

На основі підходу "споживання заради процвітання" стало зрозуміло, що ресурси через їхню обмеженість мають споживатися відповідально, а до наявних треба підходити раціонально. Так виникли принципи екологічного напрямку стійкого розвитку: принцип ресурсозбереження та раціонального використання ресурсів, які сьогодні широко застосовуються підприємствами. Антропоцентризм сприяв появі та закріпленню принципів економічного напрямку стійкого розвитку: принципи взаємозв'язку продуктивних сил і виробничих відносин, інноваційності та інтегративності економічного потенціалу компанії. Завдяки біоцентризму закріпилися такі принципи екологічного напрямку, як "забруднювач платить", екологізації виробництва та збереження довкілля. Перехід від біоцентризму до сталого розвитку безпосередньо ознаменувався включенням до принципів діяльності підпри-

ємств принципів забезпечення соціальних аспектів стійкого розвитку, а саме: соціальної відповідальності, гуманності та неможливості дискримінації.

Разом із тим, урахувавши, що вплив на біосферу переважно антропогенний, пошук оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку продовжується та є важливим етапом на шляху до забезпечення і підтримання сталого розвитку, до якого ми прагнемо. Варто зазначити, що сутність поняття сталого розвитку сучасними науковцями трактується як поєднання кількох видів розвитку – економічного, екологічного та соціального [27]. Крім того, з'явилися нові складові стійкого розвитку: справедливий розподіл ресурсів, глобальні кліматичні зміни, пошук заміників невідновлювальних ресурсів тощо. Фундамент сучасної теорії сталого/стійкого розвитку формують три основні школи (табл.2).

Таблиця 2. Сучасні школи економічної думки, які вивчають сталий/стійкий розвиток

Школа	Представники	Основні ідеї
Стаціонарної економіки (еко-футуристи, еко-капіталісти і екологічні економісти)	Г. Дейлі [2], Т. Джексон [6]	Можливість забезпечення добробуту без постійного зростання споживання. Явища господарського життя можуть бути іноді більш менш екологічно стійкими і немовби наближатися до статичного стану, але вони ніколи не бувають у такому стані
Французька школа де-зростання та група вчених Римського клубу	С. Латуш [28], Г. Гардін [4], Д. Медоуз [1]	Стратегія "нульового зростання" та припущення щодо реконструкції ринкових відносин, коли розвиток є насамперед якісним (технології, інтелект, навички та здібності тощо), а не кількісним
Школа про-зростання	П. Хоукен [29], Л. Браун [30], П. Кругман [3], А. Сіммс і В. Джонсон [7], Р. Коуз [31], А. Ендрес [32]	Фіскальне регулювання може бути інструментом тиску на промисловість з метою поліпшення стану навколишнього середовища

Джерело: складено авторами на основі [1–4, 6, 7, 28і–32].

Таким чином, у ході тривалого розвитку економічної теорії було сформовано ключові положення, що стали пізніше основними принципами концепції стійкого розвитку на мікрорівні.

Стойкий розвиток – поняття багаторівневе, яке досліджують, у тому числі на індивідуальному та локальному, національному та глобальному рівнях. На індивідуальному рівні його слід розуміти як спричинені наслідки діяльності окремого індивіда, на локальному рівні – колективного характеру життєдіяльності. Національний і глобальний рівні інтегрують наведені вище аспекти стійкого розвитку. При цьому взаємодія населення, природи та господарства потребує обов'язкової регламентації та управління [33, с.89].

Дослідивши основні положення теорії сталого розвитку з позицій макро- та мікроекономіки, можна побудувати адекватну сучасним умовам господарювання стратегію стійкого розвитку підприємства.

Щодо економічного тлумачення сталого/стійкого розвитку, то якщо раніше економіку розглядали як засіб підпорядкування ресурсів навколишнього середовища, то нині – як метод пізнання допустимих меж антропогенного впливу і механізмів гармонійного співіснування. Технічний прогрес сприяє зростанню ефективності використання ресурсів і водночас приросту їхнього використання і забруднення навколишнього середовища [34].

Розуміння стійкого розвитку на макрорівні відображає сучасне бачення природи економічного зростання, мета забезпечення якого є важливим науковим завданням на всіх етапах розвитку економічної теорії. Так, наприклад, питання переходу від стабільної до зростаючої економіки розглядалося ще класиком А. Смітом, який доводив необхідність регулювання чисельності населення за умов одночасного технічного вдосконалення виробництва. Пізніше цю ідею розвинули екологічні економісти

Г. Дейлі [2] і Т. Джексон [6]. Неокласична теорія економічного зростання наголошує, що наявність капіталу підвищує продуктивність праці до певної межі, допоки не постає необхідність технологічних змін, а ключовим фактором економічного росту виступає прогрес у розвитку науки і технологій. Й. Шумпетер вважав інновації та механізми добровільного обміну ідеями, які називав "творчою руйнацією", рушійною силою сталого/стійкого розвитку, коли, на відміну від традиційних економічних теорій, що базуються на цінній конкуренції, цілі підприємства ширші за отримання прибутку.

Нова теорія економічного росту стала наступним етапом розвитку наукової думки, згідно з якою науково-технічний прогрес вимагає значних вкладень не лише у вартісному вираженні, а й у вигляді знань, умінь і професійної майстерності індивідів. Оскільки в інноваціях зацікавлені різні групи стейкхолдерів, їх не можна обмежувати однією областю впливу. Т. Палмер [35] стверджував, що подальший розвиток підприємств має відбуватися за рахунок мобілізації енергії та винахідливості здібних людей, для яких мають бути відкриті кар'єрні можливості. Д. Макклоскі [36] основою успіхів економіки вважає людську свідомість і цінності, а не природні ресурси чи матеріально-технічну базу. Економічні зміни в будь-яку епоху більшою мірою залежать від мислення людей, аніж прийнято вважати. Зміни матеріальної бази є не чинником, а наслідком. При цьому основним чинником росту добробуту є ідеї.

Щоб виокремити ті параметри функціонування підприємства, які потребують найбільших перетворень (змін) задля імплементації принципів стійкого розвитку, нам варто розглянути основні положення теорії сталого розвитку та їхнє тлумачення на мікрорівні (табл. 3).

Таблиця 3. Напрями перетворень (змін) діяльності підприємства в контексті забезпечення стійкого розвитку

Положення теорії сталого розвитку	Положення теорії стійкого розвитку	Система управління стійкістю розвитку на мікрорівні
		Напрями перетворень(змін) діяльності підприємства
Економічний напрям		
Досягнення стійкого розвитку має відбуватися на рівні окремих країн та у світовому масштабі	Задоволення попиту на послуги чи продукцію	Виробництво екологічно чистої продукції; забезпечення оптимального рівня витрат і доходів від усіх видів діяльності (економічної, екологічної та соціальної); облік економічних, екологічних і соціальних аспектів господарської діяльності; націленість діяльності підприємства на соціалізацію економічних відносин; підвищення фінансової стабільності підприємства
Розвиток новітніх технологій має сприяти заміні більш застарілих технологій на малозатратні, ресурсозберігаючі та більш ефективні	Ефективне використання ресурсів та відтворення потенціалу підприємства	Перехід від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку за умов дотримання якісного зростання та динамічного розвитку; зміна підходів до управління ресурсами в частині ресурсозбереження та оцінки ефективності використання ресурсів; перегляд політики забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті ресурсозбереження та ресурсозабезпечення
	Підвищення ефективності структури промисловості	Вихід на ринок високотехнологічної продукції; заходи, націлені на зменшення податкового навантаження на підприємство; трансформація податкової системи в напрямі зменшення податкового навантаження; дотримання галузевих стандартів охорони навколишнього середовища; перегляд структури процесу виробництва, посилення заходів економічної безпеки
Екологічний напрям		
Першочергова потреба уникнення екологічної катастрофи	Розробка ресурсозберігаючих технологій	Включення ресурсозберігаючих технологій в інноваційну та маркетингову політику підприємства; підвищення економіко-технологічного потенціалу; розподіл ресурсів у розрізі складових стійкого розвитку (соціальні, природні, економічні) та перегляд системи регулювання їхнього використання; оцінка існуючих і потенційних ресурсозберігаючих технологій
	Забезпечення рентабельності та економічного зростання без збитку для довкілля	Удосконалення системи екологічного моніторингу та виробничого процесу з метою забезпечення екологічної безпеки підприємства; упровадження систем екологізації виробничої діяльності; модернізація природоохоронної інфраструктури; упровадження загальноприйнятих екологічних стандартів
	Попередження кризових явищ	Використання природних відновлюваних ресурсів у межах можливостей їхнього відтворення екосистемою та невідновлюваних у кількості, що може бути компенсована; розробка заходів щодо попередження екологічної кризи, розвиток системи превентивних заходів щодо надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру
Соціальний напрям		
Установлення принципів соціальної справедливості	Забезпечення рівності, турбота про стейкхолдерів	Поліпшення умов і середовища життєдіяльності населення; освітня та інформаційна підтримка філософії стійкого розвитку; створення умов інтеграції соціальної сфери з екосистемою
Розвиток суспільства без нанесення шкоди майбутнім поколінням	Зростання екологічної свідомості	Вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб і нестабільних (динамічних) умов природного життєвого довкілля

Джерело: складено авторами на основі [42–46; 47–63].

Якщо на макрорівні триєдиний характер явища сталого розвитку виявляється у зміні структури економіки на користь етичності, побудові громадянського суспільства та потужної соціальної держави [37, с. 7], то на мікрорівні передбачає трансформацію господарської діяльності й поєднання економічних, екологічних і соціальних цілей.

Поширення та дотримання цілей сталого розвитку вусе більшій кількості країн та у світовому масштабі на мікрорівні визначає необхідність постійної орієнтації на задоволення попиту на послуги чи продукцію з дотриманням екологічних і соціальних принципів. Ряд вчених, серед яких Л. В. Агаркова [38], Ф. М. Мамбетова [39], Ф. Х. Цхурбаєва [40], Т. Джексон [6], О. Г. Білоцерківцев, Т. В. Бурлай та Н. Ю. Гончар [41], убачують підтвердження цього в таких цілях: виробництво екологічно-чистої продукції; забезпечення оптимального рівня витрат і доходів від усіх видів діяльності (економічної, екологічної та соціальної); облік економічних, екологічних і соціальних аспектів господарської діяльності; націленість діяльності підприємства на соціалізацію економічних відносин; підвищення фінансової стабільності підприємства.

Активні дискусії щодо економічного зростання викликала робота Д. Медоуз [1], у якій автор прогнозує імовірність настання економічного занепаду в разі збереження існуючих тенденцій зростання споживання природних ресурсів і забруднення довкілля. Ним було запропоновано перехід до сталого розвитку за рахунок стимулювання політичних змін та сповільнення економічного зро-

стання. Відповідно, екологічну складову теорії сталого/стійкого розвитку неможливо розглядати окремо від економічної, яка визначає необхідність розвитку новітніх технологій та заміну більш застарілих технологій на малозатратні, ресурсозберігаючі та більш ефективні. Тому на рівні підприємств дослідники використовують два способи її реалізації: 1) ефективне використання ресурсів і відтворення потенціалу підприємства; 2) підвищення ефективності структури промисловості. Прихильники першого підходу, зокрема А. А. Аскарів [42], Ю. Ю. Туниця [43], А. І. Бородин [44], Е. Ц. Садикова [45], В. А. Гросул [9] та Н. В. Васюк [46], пропонують такі напрями трансформації діяльності підприємств: перехід від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку за умов дотримання якісного зростання та динамічного розвитку; зміна підходів до управління ресурсами в частині ресурсозбереження та оцінки ефективності використання ресурсів; перегляд політики забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті ресурсозбереження та ресурсозабезпечення. Прихильники другого підходу, серед яких Ж. Н. Казієва [47], Г. Гардін [8], Т. Л. Желюк [48], В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук та Т. І. Артьомова [15], С. Латуш [28], пропонують такі заходи для виходу на ринок високотехнологічної продукції: трансформація податкової системи в напрямі зменшення податкового навантаження; дотримання галузевих стандартів охорони навколишнього середовища; перегляд структури процесу виробництва, посилення заходів економічної безпеки.

Першочергове завдання уникнення екологічної катастрофи, як основне положення теорії сталого розвитку в контексті збереження довкілля, на мікрорівні вимагає: упровадження ресурсозберігаючих технологій; забезпечення рентабельності та економічного зростання без шкоди для довкілля.

Науковці А. Р. Ахметшина [49], О. В. Мірошніченко [50], Е. В. Прушківська та Ю. О. Шевченко [16] пропонують такі заходи як пріоритетні завдання активізації впровадження ресурсозберігаючих технологій: підвищення економіко-технологічного потенціалу підприємства; розподіл ресурсів у розрізі складових стійкого розвитку (соціальні, природні, економічні) і перегляд системи регулювання їхнього використання; оцінку існуючих і потенційних ресурсозберігаючих технологій.

Ряд дослідників, які є прихильниками дружнього до довкілля способу ведення господарської діяльності, зокрема Л. А. Мочалова [51], М. Талавіря та О. Талавіря [12], О. А. Шведчиков [52], Л. М. Демиденко [53], вважають за необхідне на макрорівні створення умов для екологізації діяльності підприємств шляхом: удосконалення системи екологічного моніторингу; упровадження інформаційних систем екологізації виробничої діяльності; модернізації природоохоронної інфраструктури; упровадження загальноприйнятих екологічних стандартів.

На необхідності попередження екологічних криз акцентують увагу С. С. Морковина [54], В. В. Кузьменко [55], О. М. Невелєв та Б. М. Данилишин [11]. На їхню думку, пріоритетними в екологічній політиці підприємств для досягнення стійкого розвитку мають стати такі заходи: використання природних відновлюваних ресурсів у межах можливостей їхнього відтворення екосистемою та невідновлюваних у кількості, що може бути компенсована; розробка заходів щодо попередження екологічної кризи, розвиток системи превентивних заходів щодо надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

Прихильники зростання екологічної свідомості, зокрема В. І. Захарченко [56], Н. В. Барбашова [57], А. Лайт та Е. Катц [58], Ю. Ю. Туниця [43], наголошують на важливості вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб і нестабільних (динамічних) умов природного середовища.

Синтез економічної та соціальної складових сталого/стійкого розвитку дає можливість представникам "суспільної економіки" Р. А. Масгрейву та Д. М. Б'юкенену [62] відстоювати думку про те, що ринок як ефективний спосіб господарювання все ж не є запорукою морального порядку, а економічний добробут – наслідком політичної свободи. Р. А. Масгрейв запропонував концепцію бажаних благ, за якою роль держави є провідною в забезпеченні сталого/стійкого розвитку. На його думку, саме держава як економічний агент забезпечує виконання завдань, важливих для суспільного розвитку. Погляди Д. М. Б'юкенена суттєво відрізняються від Р. А. Масгрейва, оскільки він порушує питання встановлення обмежень на дії держави, яка є все ж недосконалим суспільним інститутом і може навіть шкодити суспільству. Переконливі докази на користь забезпечення сталого/стійкого розвитку саме в умовах ринкової економіки наводить Ф. фон Хайєк. Водночас ринкові фундаменталісти П. Кругман [3], П. Хоукен [37] та Л. Браун [38] уточнюють, що в умовах вільного ринку потрібно дотримуватися правил економічного обміну та соціальної взаємодії. Більш зважений підхід представлено у працях Д. Сороса [61, с. 96], який доводить необхідність розмежування економічної та політичної сфер, оскільки участь у ринку і зако-

нотворчість – дві різні функції. Д. Фрідман також досліджував паралельний розвиток засад сталого/стійкого розвитку, моральності та ринкової економіки.

Отже, наведені вище погляди відомих учених підтверджують важливість співробітництва за певної участі держави на шляху до досягнення сталого розвитку.

Варто зазначити, що дослідники теорії сталого розвитку також виокремлюють такі положення її соціальної складової: установлення принципів соціальної справедливості та розвиток суспільства без нанесення шкоди майбутнім поколінням. Наголошують на важливості забезпечення рівноправності та турботи про стейкхолдерів дослідники М. І. Долішній [59], П. Сьодербаум [60], М. С. Макуха [13] і Х. Р. Гальчак [18]. При цьому напрямками трансформування соціальної політики підприємств мають бути: поліпшення HR-умов і середовища життєдіяльності населення; освітня та інформаційна підтримка філософії стійкого розвитку; створення умов інтеграції соціальної сфери з екосистемою.

Таким чином, у ході тривалого розвитку економічної теорії було сформовано ключові положення, які стали пізніше основою для обґрунтування принципів управління стійким розвитком на мікрорівні.

Опрацювавши теорії сталого/стійкого розвитку на основі синтезу, окреслено напрями, за якими українські підприємства потребують найбільше змін і перетворень.

Принципи стійкого розвитку, на нашу думку, стали важливою парадигмою глобального прогресу в XXI ст., однак її витоки слід шукати в розмаїтті економічних теорій, які розглядають питання стійкого розвитку під різними кутами. Водночас накопичені знання низки шкіл, а не лише декількох ключових, дозволяють повніше збалансовано вивчати сутність положень економічної науки щодо стійкого розвитку підприємства.

Сучасні теорії розвитку підприємства як соціально-економічної системи спрямовані на забезпечення стабільного функціонування на основі використання ресурсів природного, економічного та соціального характеру і контролю за впливом господарської діяльності на довкілля. У кінцевому результаті дотримання концепції стійкого розвитку приводить до переходу від орієнтації на продукцію до орієнтації на функції, а також від ресурсної економіки до екологічного управління матеріальними потоками.

Висновки та дискусія. Розвиток економіки протягом тривалого часу відбувався на основі споживацької моделі, і в теоретичній науці переважали підходи щодо забезпечення максимально можливої ефективності без урахування потреб майбутніх поколінь. Теорія стійкого розвитку стала сучасною відповіддю науки на ті виклики, що постають перед суспільством, економікою та окремими господарюючими суб'єктами. Основний акцент, як показав синтез економічних теорій, робиться на дослідженні зростаючого антропогенного впливу на атмосферу та необхідності забезпечення і підтримання стійкості, а також визначає необхідність імплементації концепції стійкого розвитку в практичну площину. Для розуміння подальших напрямків розвитку науки було досліджено еволюцію теорій сталого розвитку та визначено орієнтири на майбутнє.

Вивчення теоретичних підходів до розуміння стійкого розвитку показало необхідність забезпечення стійкого розвитку з урахуванням усіх його складових: економічної, екологічної та соціальної. Відповідно, імплементація концепції сталого розвитку в реальній економіці має відбуватися в контексті поєднання економічних і соціальних цілей без шкоди для довкілля. Більшість теорій тією чи іншою мірою визначають, що необхідно узгодити про-

цеси навколишнього середовища з економічними і соціальними процесами та визначають напрями поєднання врахування інтересів майбутніх поколінь з одночасним нарощенням індустріального потенціалу. Безпосередньо на рівні підприємств важливого значення набувають заходи щодо підвищення фінансової стійкості, переходу від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку, забезпечення ресурсозбереження та виробництва високотехнологічної продукції, посилення екологічної безпеки та поліпшення умов діяльності для працівників, соціалізації економічних відносин і налагодження взаємозв'язків зі стейкхолдерами тощо. У комплексі це дозволить забезпечити стабільне функціонування підприємств на засадах стійкого розвитку.

Список використаних джерел:

- Meadows, D. H. *The Limits to Growth* / D. H. Meadows, J. Randers, W.W. Behrens. – Universe Books, New York, NY. – 1972. – 161 p.
- Daly, H. E. *On Wilfred Beckerman's Critique of Sustainable Development* / Herman E. Daly // *Environmental Values*. – 1995. – № 4. – P. 49–55. DOI:10.3197/096327195776679583
- Krugman, P. *Mon ey can't buy happiness. Er, can it?* *The New York Times*, June 1, 1999 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1999/06/01/opinion/money-can-t-buy-happiness-er-can-it.html>
- Hardin, G. *Tragedy of the commons*. *Science, New Series*, Vol. 162, No. 3859. (Dec. 13, 1968), pp. 1243–1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
- Boulding, K. *United States Congress House (1973), Energy reorganization act of 1973: Hearings, Ninety-third Congress, first session, on H. R. p. 248.*
- Jackson, T. *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. London and Washington D C. Earthscan, 2011, 276 p. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2010.07.019
- Simms, A., & Johnson, V. *Growth Isn't Possible*. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.neweconomics.org/publications/entry/growth-isnt-possible>
- Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.
- Гросул В. А. Теоретичні підходи щодо визначення стійкого розвитку підприємства / В. А. Гросул, Г. С. Мамаева // *Сталій розвиток економіки*. – 2012. – № 7. – С. 104–107.
- Голубець М. А. Геосоціосистемологія – теоретична основа еколого-суспільно-економічного прогресу / М.А. Голубець // *Вісн. НАН України*. – 2014. – № 6. – С. 31–40.
- Невелев О. М., Данилишин Б.М. Сталій розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми / О. М. Невелев, Б. М. Данилишин. – К., 2002. – С. 6–9.
- Talavryia Mykola, Talavryia Oleksandr. *From bioeconomics to sustainable development*. In: *Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe*. Agroinform Kiado, Budapest, 2014. – 71–83 p.
- Макуха Л. С. Стійкий розвиток підприємств: сучасний стан проблеми / Л. С. Макуха. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf
- Мельник, Л. Г. *Економіка підприємства* / Л. Г. Мельник. – Суми : Університет, 2004. – 656 с.
- Структурні зміни та економічний розвиток України: моногр. / [Гець В. М., Артёмова Т. і., Шинкарук Л. В. та ін.]; за ред. Л. В. Шинкарук. – К.: Ін-т економ. та прогноз., 2011. – 696 с.
- Шевченко, Ю. О. Розвиток "зеленої економіки": національний аспект / Ю. О. Шевченко, Е. В. Прушківська // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 3. – С. 186–191.
- Шандова Н. В. Принципи формування умов сталого розвитку промисловості / Н.В. Шандова // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 6. – С. 176–181.
- Гальчак Х.Р. Забезпечення сталого розвитку підприємства як основа формування соціальної відповідальності / Х. Р. Гальчак // *Вісн. ун-ту "Львівська політехніка"*. Сер. Проблеми економіки та управління : зб. наук. праць. – 2016. – № 847. – С. 69–74.
- Програма дій "Порядок денний на XXI століття" / пер. з англ. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
- Касич А.О. Звіт про стійкий розвиток як аналітичний інструмент формування корпоративної соціальної відповідальності / А. О. Касич, Я. Ю. Яковенко // *Ефективна економіка*. – 2014. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com>
- Kasych, A. *Theoretical and methodical foundations of sustainable management in modern companies* / A. Kasych, M. Vochozka // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2017. – №2. – С. 298–305.
- World Commission on Environment and Development. "Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development". // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un-documents.net/ocf-02.html>
- Appleby, J. *The Relentless Revolution: A History of Capitalism* (New York: W. W. Norton & Co., 2011). – 512 p. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2010.00261_2.x

- Чанг Ха-Юн. *Економіка. Інструкція з використання* / пер. з англ. Андрій Лапін. – К.: Наш Формат, 2016. – 400 с.
- Thaler, Richard H. 2015. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. New York: W. W. Norton & Company. – 415 p. DOI: 10.1007/s11127-015-0276-5
- Касич А. О. Сучасні науково-теоретичні підходи до визначення сутності поняття стійкого розвитку / А.О. Касич, Я.Ю. Яковенко // *Економіка та держава*. – 2016. – №10. – С. 14–20.
- Касич А. О. Імплементация цілей стійкого розвитку в практику управління підприємствами у сучасних умовах / А.О. Касич, В.А. Бурківська // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Міжнар.економ. відносини та світове господарство*. – 2017. – Вип. 16, ч. 1. – С. 147–151.
- Latouche, S. (2004). *Degrowth Economics: Why less should be so much more*. *Le Monde Diplomatique*. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mondediplo.com/2004/11/14latouche>
- Hawken, E. *Ecological Commerce* (New York: HarperCollins, 1993) – P. 11–13.
- Brown, L., Renner, M. & Flavin C. *Vital Signs 2001: The Environmental Trends that are Shaping our Future*. New York: W.W. Norton. – 192 p.
- Coase, R. *The Problem of Social Choice*, *Journal of Law and Economics*. –1960. – Vol. 3,– P.1–44. DOI: <https://doi.org/10.1002/sres.3850090105>
- Эндрес А. *Экономика окружающей среды: Введение* / пер. с нем. С.И. Дорогунцова, Б.И. Данилишина. –К.: Либідь, 1995. –С.143.
- Ashby, W. R. *An Introduction to Cybernetics*. – 2-nd impression. – London: Chapman & Hall Ltd, 1957. – 296 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5962/bhl.title.5851>
- Kasych, A. *Methodological support of the enterprise sustainable development management* / A. Kasych, M. Vochozka // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2018. – №1. – С.371–381.
- Wicksteed, P.H. *The Commonsense of Political Economy, including a Study of a Human Basis of Economic Law*. – London: MacMillan, 1910. Ch V [<http://oli.libertyfund.org/title/1415/38938/104356>]
- McCloskey, Deirdre N. *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 2010. – 592 p.
- Дергачова К.О. Сталій розвиток як предмет міжнародної співпраці. Політологічний аспект : автореф. дис.... канд. політ.наук/ К.О. Дергачова. – К., 2005. – 21 с.
- Агаркова Л.В. *Формирование механизма устойчивого развития плодовоощного подкомплекса: теория и практика* : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / Л. В. Агаркова. – М.: Рос. гос социальный ун-т, 2007. – 49 с.
- Мамбетова Ф. М. *Формирование механизма устойчивого развития зернопродуктового подкомплекса (теория, методология и практика)*: автореф. ... д-ра экон. наук. – Владикавказ : ФГОУ ВПО "Горский гос. аграрный ун-т", 2010. – 43 с.
- Цурбаева Ф. Х. *Устойчивое развитие аграрной сферы региона: состояние, проблемы, концептуальные подходы*: автореф. ... д-ра экон. наук.– Владикавказ : ФГОУ ВПО "Горский гос. аграрный ун-т", 2010. – 50 с.
- Економіка України: шоків впливи та шлях до стабільного розвитку / [О. Г. Білоцерківець, Т. В. Бурлай, Н. Ю. Гончар та ін.]; за ред. д-ра экон. наук І.В. Крючкової; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 480 с.
- Аскарів А. А. *Устойчивое развитие экономики сельского хозяйства (на материалах Республики Башкортостан)* : автореф. дис. ... д-ра экон. наук. – Оренбург : ФГОУ ВПО "Оренбург. гос. аграрный ун-т", 2008. – С. 40.
- Туниця Ю. Ю. *Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми* / Ю. Ю. Туниця. – Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 298 с.
- Бородин А. И. *Эколого-экономическое управление предприятием: монография* / А. И. Бородин. – М.: ТЕИС. – 2006. – 332 с.
- Садыкова Э.Ц. *Региональная экономическая система: индикаторная оценка устойчивого развития* : монография [Текст] / Э. Ц. Садыкова – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2007. – 288 с.
- Васюк Н. В. *Формування механізму стійкого розвитку машинобудівних підприємств* / Н.В. Васюк // *Інноваційна економіка*. – 2012. – № 10. – С. 125–128.
- Казиева Ж. Н. *Устойчивое развитие промышленности (теория и методология)* : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / Ж.Н. Казиева. – Махачкала, 2009. – 47 с.
- Желюк Т. Л. *Структурні трансформації як джерело формування нової якості економічного зростання* // *Світ фінансів*. – 2010. – № 2. – С. 7–17.
- Ахметшина А. Р. *Регулирование экономики-экологических отношений в рамках устойчивого развития экономической системы* : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / А. Р. Ахметшина. – Казань : ГОУ ВПО "Казанский гос. финансово-экон. ин-т", 2011. – С. 47.
- Мірошніченко О. В. *Ресурсозбереження серед принципів забезпечення стійкого розвитку підприємства* / О. В. Мірошніченко, І.С. Мурашко // *Економіка: реалії часу*. *Наук. журн.* – 2014. – № 2 (12). – С. 58–62.
- Мочалова Л. А. *Теоретико-методологічні основи управління екологічної діяльністю в умовах стійкого розвитку*: препринт / Л. А. Мочалова, М. Н. Игнат'єва. – Екатеринбург : Изд-во ИЭ УрО РАН, 2005.
- Шведчиков О. А. *Концептуальні засади сталого розвитку промислового підприємства*. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Schedchikov.pdf

53. Демиденко Л. М. Концептуальні підходи до забезпечення стійкого розвитку підприємства / Л. М. Демиденко // Наук. праці Полтавської аграрної академії. Сер: Економ. науки. – 2013. – Вип. 2(7), т. 1. – С. 92–96. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf>
54. Морковина С.С. Обеспечение устойчивого развития малого предпринимательства в сфере промышленного производства: автореф. дис. ... д-ра экон. наук. – Тамбов, Тамбов.гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – 2008. – 44 с.
55. Кузьменко В.В. Економічна безпека та сталий розвиток: регіональний аспект: монографія / В. В. Кузьменко. – Донецьк, нац. ун-т економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. – С. 17–19.
56. Захарченко В. ., Балахонова, О. В. Сталий розвиток економіки регіону: діагностика, методичне забезпечення, політика: монографія / В. І. Захарченко, О. В. Балахонова. ОНУ імені І. Мечникова. – Вінниця: Вінницька газета, 2012. – С. 58–59.
57. Барбашова Н.В. Проблеми деволуції в екологічному праві України / Н. В. Барбашова. – Донецький держ. ун-т управління. – Донецьк: АПЕКС, 2007. – С. 64.

58. Light A. Environmental Pragmatism / A. Light, E. Katz – London: Routledge, 1996. – 352 p. DOI:10.1017/S0012217300010040
59. Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна економіка. – 2001. – №1. – С. 7–17.
60. Soderbaum, P. Ecological Economics. A Political Economics Approach to Environment and Development / P. Soderbaum // Earthscan, London, 2000. – 152 p. DOI:<https://doi.org/10.1086/378011>
61. Сорос Д. Лекції в Центрально-Європейському Університеті / пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 136 с.
62. Б'юкенен Джеймс. Суспільні фінанси і суспільний вибір. Два протилежні бачення держави / Б'юкенен Джеймс М., Масгрейв Річард; пер. з англ. А. Іщенко / наук.ред. С. Слухай. – К.: Видав. дім "КМ Академія", 2004. – 178 с.

Received: 23/05/18

1st Revision: 07/07/18

Accepted: 21/02/19

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

А. Касич, д-р экон. наук, проф.

Київський національний університет технологій і дизайну, Київ, Україна,

Я. Яковенко, асп.

Кременчугський національний університет ім. М. Остроградського, Кременчуг, Україна

ОБОБЩЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ НАУКИ ПО УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Посвящено исследованию основных положений теоретической науки по устойчивому развитию и формированию в хронологическом порядке его составляющих. Рассмотрены основные цивилизационные подходы к устойчивому развитию и представлен анализ взглядов современных украинских и зарубежных ученых о способах его введения. Особое значение уделяется исследованию концепции устойчивого развития в разрезе экономических школ и понятий.

Ключевые слова: устойчивое развитие, устойчивость, подходы к внедрению устойчивого развития.

A. Kasych, Doctor of Science (Economics), Professor

Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine,

Ya. Yakovenko, PhD Student

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

GENERALIZATION OF THE THEORETICAL SCIENCE CONDITIONS ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

The article is devoted to the main provisions of the theoretical science concerning sustainable development and its formation according to the chronological order of its components. The article is considered all the main civilization approaches to the sustainable development and provides an analysis of the views of contemporary Ukrainian and foreign scientists on the ways of its implementation. Particular importance is paid to the study of the concept of sustainable development in the context of economic schools and concepts.

Key words: sustainable development, sustainability, approaches to the introduction of sustainable development.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Meadows, D. H. (1972) The Limits to Growth / D. H. Meadows, J. Randers, and W.W. Behrens. – Universe Books, New York, NY. – 1972. – 161 p.
2. Daly, H. E. (1995) On Wilfred Beckerman's Critique of Sustainable Development / Herman E. Daly // Environmental Values. – 1995. – № 4. – P. 49–55. DOI:10.3197/096327195776679583
3. Krugman, P. (1999) Money can't buy happiness. Er, can it?. The New York Times, June 1, 1999. Retrieved from <https://www.nytimes.com/1999/06/01/opinion/money-can-t-buy-happiness-er-can-it.html>
4. Hardin, G. (1968) Tragedy of the commons. Science, New Series, Vol. 162, No. 3859. (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248. DOI: 10.1126/science.162.3859.1243
5. Boulding, K. (1973) United States Congress House, Energy reorganization act of 1973: Hearings, Ninety-third Congress, first session, on H. R. p. 248.
6. Jackson, T. (2011) Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet. London and Washington DC. Earthscan, 2011, 276 p. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2010.07.019
7. Simms, A., & Johnson, V. (2010) Growth Isn't Possible. Retrieved from <http://www.neweconomics.org/publications/entry/growth-isnt-possible>.
8. Novikova, O. F., Amosha, O. I. & Antoniuk, V. P. et al. (2012) Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty: monohr. [Sustainable development of the industrial region: social aspects: monograph]. Donetsk: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. – 534p.
9. Hrosul, V. (2012) Teoretychni pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti stiikoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical approaches to the definition of sustainable development of the enterprise] / V. A. Hrosul, H. S. Mamaieva // Stalyi rozvytok ekonomiky. – 2012. – No. 7. – P. 104–107.
10. Holubets, M. A. (2014) Heosotsiosistemolohiia – teoretychna osnova ekoloho-suspilno-ekonomichnoho prohresu [Geosotsiosistemologiya – the theoretical basis of ecological, socio-economic progress] Visn. NAN Ukrainy. – 2014. – № 6. – pp. 31-40.
11. Neveliyev, O. M. (2002) Stalyi rozvytok rehionu: stratehichni napryamky ta mekhanizmy: monohrafiya [Sustainable development of the region, strategic directions and mechanisms]. Nauk. dumka, Kyiv – pp. 6-9.
12. Talavyria, Mykola and Talavyria, Oleksandr (2014) From bioeconomics to sustainable development. In: Challenges for the Agricultural Sector in Central and Eastern Europe. Agroinform Kiadó, Budapest, 2014. – 71-83 pp.
13. Makukha, L. S. (2008) Stiikiy rozvytok pidpriemstv: suchasnyi stan problemy [Sustainable development of enterprises: the current state of the problem]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2008_5/08mlscsp.pdf.
14. Melnyk, L. H. (2004) Ekonomyka predpriiatyia [Economy of the enterprise] Sumy: Unyversytet. – 656 p.
15. Heiets, V. M., Artomova, T. I. & Shynkaruk, L. V et al. (2011) Strukturni zminy ta ekonomichniy rozvytok Ukrainy: monohr. [Structural changes and economic development of Ukraine: monograph]. Shynkaruk L. V (Ed.). Kyiv: In-t ekonom. ta prohnozuv., 2011. – 696 p.
16. Shevchenko, Y. A. & Prushkovskaya, E. V. (2013) Rozvytok "zelenoi ekonomiky": natsionalnyi aspekt [Development of "Green Economy": National Aspect]. Business Inform, 3, 186-191.

17. Shandova, N. V. (2013). Prynypy formuvannja umov stalogo rozvytku promyslovosti [Principles of formation the conditions for sustainable development of industry]. *Business Inform*, 6, 176-181.
18. Gal'chak, H. R. (2016). Zabezpechennja stalogo rozvytku pidpryjemstva jak osnova formuvannja social'noi' vidpovidal'nosti [Ensuring sustainable development of an enterprise as a prerequisite for social responsibility]. *Vystnik of Lviv Polytechnic National University. Issues of Economics and Management: scientific research journal*, 847, 69-74.
19. Agenda 21: non-binding action plan of the United Nations with regard to sustainable development (2000). Kyiv: Intelsfera. – 360 p.
20. Kasych, A. O & Yakovenko, Ya. Yu. (2014) Zvit pro stiikiy rozvytok yak analitychnyi instrument formuvannja korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Sustainability reporting as an analytical tool for corporate social responsibility], *Efficient economy*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3400>
21. Kasych, A. & Vochozka M. (2017) Theoretical and methodical foundations of sustainable management in modern companies. *Marketing and management of innovations*, 2, pp. 298-305.
22. World Commission on Environment and Development. "Our Common Future, Chapter 2: Towards Sustainable Development"(1987). Retrieved from: <http://un-documents.net/ocf-02.html>
23. Appleby, J. (2011) *The Relentless Revolution: A History of Capitalism* (New York: W. W. Norton & Co.). – 512 p. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2010.00261_2.x
24. Chang, Ha-Joon (2018) *Economics: the user's guide*. [Trans. from English by Andrew Lapin] – K.: Our Format, 2016. – 400 p.
25. Thaler, Richard H. (2015) *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. New York: W. W. Norton & Company. – 415 p. DOI: 10.1007/s11127-015-0276-5
26. Kasich, A. O. & Yakovenko, Ya.Yu. (2016), Suchasni naukovo-teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia stiikoho rozvytku [Modern scientific and theoretical approaches to defining the essence of the concept of sustainable development] *The economy and the state*, vol. 10, pp. 14-20.
27. Kasich, A. O. & Burkivska, V. A. (2017) Implementatsiia tsilei stiikoho rozvytku v praktyku upravlinnia pidpryjemstvamy u suchasnykh umovakh [Implementation of sustainable development goals into the practice of enterprise management in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*, No 16 (part 1), P. 147-151.
28. Latouche, S. (2004). *Degrowth Economics: Why less should be so much more*. *Le Monde Diplomatique*. Retrieved from <https://mondediplo.com/2004/11/14latouche>
29. Hawken, Eg. (1993) *Ecological Commerce*. New York: HarperCollins. – P. 11-13.
30. Brown, L., Renner, M. & Flavin C. (2001) *Vital Signs 2001: The Environmental Trends that are Shaping our Future*. New York: W.W. Norton. – 192 p.
31. Coase, R. (1960) *The Problem of Social Choic*, *Jovrnal of Law and Economics*, vol. 3, 1960 p.1-44. DOI: <https://doi.org/10.1002/sres.3850090105>
32. Endres, A. (1995) *Ekonomyka okruzhaiushchei srede: Vvedenye* [Economics of the environment: Introduction]. Kyiv: Lybid. – p.143.
33. Ashby, W. R. (1957) *An Introduction to Cybernetics*. – 2-nd impression. – London: Chapman & Hall Ltd. – 296 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5962/bhl.title.5851>
34. Kasych, A. & Vochozka M. (2018) Methodological support of the enterprise sustainable development management. *Marketing and management of innovations*, 1, pp. 371-381.
35. Wicksteed, P. H. (1910) *The Commonsense of Political Economy, including a Study of a Human Basis of Economic Law*. London: MacMllan, 1910. Ch V. Retrieved from <http://oli.libertyfund.org/title/1415/38938/104356>
36. McCloskey, Deirdre N. (2010) *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*. Chicago:University of Chicago Press. – 592 p.
37. Derhachova, K. O.(2005) *Stalyi rozvytok yak predmet mizhnarodnoi spivpratsi. Politolohichniy aspekt* [Sustainable development as an object of international cooperation. Political aspect]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. – 21p.
38. Aharkova, L. V. (2007) *Formyrovanye mekhanyzma ustoichyvoho rozvytyia plodoovoshchnoho podkompleksa: teoriya y praktyka* [Formation of the mechanism of sustainable development of fruit and vegetable subcomplex: theory and practice]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow. – 49 p.
39. Mambetova, F. M. (2010) *Formyrovanye mekhanyzma ustoichyvoho rozvytyia zernoproduktovoho podkompleksa (teoriya, metodolohiya y praktyka)* [Formation of the mechanism of sustainable development of grain products subcomplex (theory, methodology and practice)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Vladykavkaz. – 43 p.
40. Tskhurbaeva, F. Kh. (2010) *Ustoichyvoe rozvytye ahrarnoi sfery rehyona: sostoianye, problemy, kontseptualnye podkhody* [Sustainable development of the agrarian sphere of the region: state, problems, conceptual approaches]. Extended abstract of Doctor's thesis. Vladykavkaz. – 50 p.
41. Bilotserkivets, O. H., Burlai, T. V., Honchar, N. Yu. et al. (2010) *Ekonomika Ukrainy: shokovi vplyvy ta shliakh do stabilnogo rozvytku* [Ukraine's economy: shocks and the path to sustainable development]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prognozuvanya. Kryuchkova I.V. (Ed.). – 480p.
42. Askarov, A.A. (2008) *Ustoichyvoe rozvytye ekonomiky selskoho khoziaistva (na materyalakh Respublyky Bashkortostan)* [Sustainable development of the economy of agriculture (on the materials of the Republic of Bashkortostan)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Orenburg. – 40p.
43. Tunycja Ju. Ju. (2002) *Ekologichna konstytucija Zemli. Idei', koncepcii', problemy*. [Ecological Earth Constitution. Ideas, concepts, problems] Lviv: Vydavnytvo LNU im. Ivana Franka. – 298 p.
44. Borodyn, A. Y. (2006) *Ekoloho-ekonomycheskoe upravlenye predpryatiem: monohrafiya*. [Ecological Economic management of the enterprise: monograph]. Moscow: TEIS. – 332 p.
45. Sadykova, E. Ts. (2007) *Rehynalnaia ekonomycheskaia sistema: yndykatornaia otsenka ustoichyvoho rozvytyia: monohrafiya* [Regional Economic System: Indicative Assessment of Sustainable Development: monograph]. Ulan-Ude: VSGTU. – 288p.
46. Vasiuk, N. V. (2012). *Formuvannia mekhanizmu stiikoho rozvytku mashynobudivnykh pidpryjemstv* [The formation of mechanism of sustainable development of engineering companies]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 10, pp. 125-128.
47. Kazyeva, Zh. N. (2009) *Ustoichyvoe rozvytye promyshlennosti (teoriya y metodolohiya)* [Sustainable development of industry (theory and methodology)]. Extended abstract of Doctor's thesis. Mahachkala. – 47 p.
48. Zheliuk, T. L. (2010) *Strukturni transformatsii yak dzherelo formuvannia novoi yakosti ekonomichnogo zrostannia* [Structural transformations as a source for the formation of a new quality economic]. *Svit finansiv*, 2, pp. 7-17.
49. Akhmetshyna, A. R. (2011) *Rehulyrovanye ekonomiko-ekolohycheskykh otnoshenyi v ramkakh ustoichyvoho rozvytyia ekonomycheskoi systemy* [Regulation of economic and ecological relations within the framework of sustainable development of the economic system]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kazan. – 47p.
50. Miroshnychenko, O.V. & Murashko, I.S. (2014). *Resursozberezhennja sered pryncypiv zabezpechennja stijkogo rozvytku pidpryjemstva* [Resource-saving among principles of providing of sustainable development of enterprise]. *Economics: time realities. Scientific journal*, 2 (12), pp. 58-62.
51. Mochalova, L. A. & Yhnateva, M. N. (2005) *Teoretyko-metodolohycheskye osnovy upravleniya ekolohycheskoi deiatelnosti u usloviyakh ustoichyvoho rozvytyia: preprynt* [Theoretical methods of environmental management in conditions of sustainable development: preprint]. Ekaterynburh: YЭ UrO RAN.

52. Shvedchikov, O. A. (2011). *Konceptual'ni zasady stalogo rozvytku promyslovogo pidpryemstva* [Conceptual bases of the sustainable development of an industrial enterprise]. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Schvedchikov.pdf
53. Demydenko, L. M. (2013). *Konceptual'ni pidhody do zabezpechennja stijkogo rozvytku pidpryemstva* [Conceptual approaches to implementation of sustainable development of enterprise]. *Research papers of Poltava State Agrarian Academy. Economic sciences*, 2(7), 1, 92-96. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf>
54. Morkovyna, S. S. (2008) *Obespechenye ustoichyvoho rozvytyia maloho predprynymatelstva v sfere promyshlennoho proyzvodstva* [Ensuring sustainable development of small business in the sphere of industrial production]. *Extended abstract of Doctor's thesis. Tambov.* – 44p.
55. Kuzmenko, V. V. (2008) *Ekonomichna bezpeka ta stalyy rozvytok: rehionalnyi aspekt: monohrafiia* [Economic Security and Sustainable Development: Regional Aspect: monograph]. *Donetsk: DonNUET.* – pp. 17–19.
56. Zakharchenko, V. I. & Balakhonova, O. V. (2012) *Stalyy rozvytok ekonomiky rehionu: diahnozyka, metodychne zabezpechennia, polityka: Monohrafiia* [Sustainable development of the region's economy: diagnostics, methodological support, policy: Monograph]. – *Vynnytsia: Vynnytska hazeta.* – pp. 58-59.
57. Barbashova, N. V. (2007) *Problemy devoliutsii v ekolohichnomu pravi Ukrainy* [Problems of Devotion in the Environmental Law of Ukraine]. – *Donetsk: APEKS.* – p.64.
58. Light A. & Katz, E. (1996) *Environmental Pragmatism* / A. Light, E. Katz – London: Routledge, 1996. – 352 p. DOI: 10.1017/S0012217300010040
59. Dolishnii, M. & Moshenets, O. *Rynkovi mekhanizmy rehionalnoho upravlinnia* [Market mechanisms of regional governance]. *Rehionalna ekonomika*, vol. 1, pp. 7–17.
60. Soderbaum, P. (2000) *Ecological Economics. A Political Economics Approach to Environment and Development* / P. Soderbaum // *Earthscan*, London. – 152 p. DOI: <https://doi.org/10.1086/378011>
61. Soros, D. (2011) *Lektsii v Tsentralno-levropeiskomu Universyteti* [Lectures at the Central European University]. *Kyiv: DUKh I LITERA.* – 136 p.
62. Buchanan J. M. & Musgrave R. A. (2004). *Public Finance and Public Choice: Two Opposite Visions of State.* *Kyiv: Academy.* – 178 p.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2019; 2(203): 46-53

УДК 378.4:001.89

JEL classification: I 23

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/203-2/6>

Т. Корольова, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

ORCID iD 0000-0002-0262-690X

Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УНІВЕРСИТЕТАХ: СТАН І РОЗВИТОК

Досліджено сучасний стан розвитку наукової сфери економіки України. Основну увагу приділено аналізу змін наукової діяльності у сфері вищої освіти. Розкрито причини негативних явищ у науці – недостатнє фінансування, скорочення обсягів наукових робіт, науково-технічного потенціалу. На цій підставі сформульовано основні напрями подолання кризових явищ у науковій сфері України.

Ключові слова: наука, фінансування, наукові кадри, організація наукових досліджень, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток економіки країни, підвищення її конкурентоспроможності, стабілізація та послідовне подолання кризових явищ, з якими Україна стикається протягом останніх років, зумовлюють, що держава в рішенні цих питань у першу чергу буде спиратися на досягнення науки.

Світовий досвід свідчить, що університети є не тільки джерелом створення, генерації та передачі наукових знань, а й центрами наукових досліджень і формування інноваційної політики держави.

Система вищої освіти поряд із забезпеченням основної складової інноваційної економіки – кадрової, служить тією сполучною ланкою, яка поєднує освіту, науку і виробництво в єдине ціле. Поряд з підвищенням рівня освіти та професійної кваліфікації, необхідністю постійного навчання протягом усього професійного життя, які стали об'єктивними вимогами часу, забезпечення в університетах країни високого рівня наукових досліджень виступає найважливішою умовою включення вітчизняної системи вищої освіти до європейського освітянського простору.

Адже тільки за допомогою науки, як безпосередньої продуктивної сили суспільства, можливі корінні перетворення в економічному базисі держави і відповідні адекватні прогресивні зміни й в надбудові суспільства. Це визначило актуальність поставленого завдання – дослідити роль і розвиток науки в Україні на сучасному етапі, приділивши основну увагу стану організації науки в університетах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіка України сьогодні як ніколи потребує збільшення

об'ємів, розширення тематики та підвищення якості наукових досліджень, адже тільки за умови розвитку науки та впровадження сучасних наукових досягнень у практичну діяльність можливий прогрес суспільства, розвиток економіки, підвищення добробуту населення і його духовне та інтелектуальне зростання. Про визначальну роль науки для розвитку суспільства у своїх працях говорили вчені ще починаючи з класичної школи. Загальновідомі висловлювання В. Петті, А. Смітта, Д. Рікардо про значення науки для підготовки кваліфікованої робочої сили.

Значний внесок у вивчення впливу науки на розвиток економіки зробили такі відомі вчені, як Д. Белл, М. Портер, Р. Солоу, Л. Балабанова, Б. Гриньов, В. Геєц, Б. Маліцький, Т. Петрушина [1–8]. У своїх наукових працях вони розкрили суть впливу науки на економічне зростання, розробили алгоритм його оцінки, визначили умови та чинники цього впливу, серед яких найважливішими є необхідність реформування сфери науки, вивчення інноваційних процесів, використання кращого зарубіжного досвіду, створення на державному рівні необхідних умов для впровадження економічних і науково-технічних інновацій.

Так, Т. О. Петрушина вважає, що "модернізація сучасного суспільства без розвитку науки просто неможлива, оскільки саме наука та освіта формують суспільство, забезпечують його зміни зі знаком "плюс". Саме наука, виробляючи та поширюючи наукові знання, дає суспільству нові технології, нові джерела енергії, нові можливості для підвищення рівня життя і переходу на якісно новий рівень існування" [7, с. 73].